

УДК 378.013

КОНСУЛЬТАТИВНА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ОСВІТА УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Сагадіна О. Ю.

У статті висвітлюються актуальні підходи до консультативної профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи. Автор обґрунтовує теоретичні основи побудови системи профорієнтації в загальноосвітньому навчальному закладі та розглядає покрокову технологію підготовки спеціалістів (методистів, професійних консультантів, педагогів, психологів) з професійної орієнтації учнів. При цьому у низці досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців здобувач з'ясовує сучасні підходи підготовки педагогів до профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи та аналізує питання щодо умов професійного оновлення вчителя-консультанта в нових підходах до профорієнтаційної роботи.

Вона відмічає, що розроблені ученими навчальні програми і посібники з різних аспектів профорієнтаційної підготовки учнів старшої школи не вирішують питання їхнього вибору професії у майбутньому. Автор статті виділяє питання, які потрібно вирішити на сьогодні в умовах реалізації концепції Нової української школи. А саме: внести зміни до програм підвищення кваліфікації вчителів усіх категорій (спланувати зміст навчального модуля, який має визначити єдиний зміст підготовки педагогічних працівників до консультативної профорієнтаційної роботи із старшокласниками в системі післядипломної освіти); у планах навчання педагогів у міжкурсовому періоді передбачити дидактично обґрунтовані умови готовності педагогів до консультативної роботи з учнями на психолого-педагогічних засадах; в управлінні, навчанні й вихованні ЗНЗ чітко визначити мету побудови системи профорієнтації в загальноосвітньому навчальному закладі та передбачити форми професійної підготовки вчителя до проведення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів. Як наслідок, дослідниця відмічає, що виникає протиріччя між вимогами до рівня вимог професійного самовизначення учнів старших класів та недостатньої профорієнтаційної підготовки вчителів до розв'язання надзвичайно важливої проблеми як для школи, так і для суспільства в цілому. Вирішення цього питання автор статті передбачає у забезпеченні сучасних підходів до створення системи консультативної профорієнтаційної роботи в ЗНЗ для підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення в ЗНЗ.

Ключові слова: актуальні підходи, вчитель-консультант, консультативна профорієнтаційна робота, профорієнтація.

В статье освещаются актуальные подходы к консультативной профориентационной работе с учащимися старших классов ОУЗ; анализируются вопросы об условиях профессионального обновления учителя-консультанта в новых подходах к профориентационной работе с учащимися старших классов.

Автор обосновывает теоретические основы построения системы профориентации в учебном заведении и рассматривает пошаговую технологию подготовки специалистов (методистов, профессиональных консультантов, педагогов, психологов) по профессиональной ориентации учащихся. При этом в ряде исследований отечественных и зарубежных ученых соискатель выясняет современные подходы подготовки педагогов к профориентационной работе с учащимися старших классов и анализирует вопрос об условиях профессионального обновления учителя-консультанта в новых подходах к профориентационной работе.

Ключевые слова: актуальные подходы; учитель-консультант; консультативная профориентационная работа; профориентация.

The article highlights current approaches to consulting vocational guidance of high school students. The author justifies the theoretical bases of the system of career

counseling in secondary schools and consider incremental technology training professionals (trainers, professional counselors, teachers, psychologists) vocational guidance of students. Thus in some studies of domestic and foreign scientists applicant finds current approaches to teacher training vocational guidance of high school students and analyze issues concerning the conditions of professional updating teacher-consultant for new approaches to career guidance.

She notes that scientists developing training programs and manuals on various aspects of career-oriented training high school students do not solve the issue of their career choices in the future. The article highlights the issue to be resolved today in terms of implementing the concept of the New Ukrainian school. Namely, to amend the training programs of teachers of all categories (plan contents training module that has only determine the content of teacher advisory workers to vocational guidance of high school students in the system of postgraduate education); plans training teachers in mizhkursovomu period didactic provide reasonable conditions of readiness of teachers to work with students advice on psychological and pedagogical principles; in management, training and education GEI clearly define the purpose of constructing a system of career counseling in secondary schools and provide forms of training teachers for the vocational guidance of pupils of senior classes. As a result, the researcher notes that there is a contradiction between the requirements of the requirements of professional self-determination of senior pupils and lack of career guidance training teachers to solve extremely important for both schools and society in general. The solution provides for the author to provide modern approaches to establishing a system of career guidance counseling in the CEI to prepare students for professional self-determination in the CEI.

Key words: current approaches; teacher and consultant; Advisory vocational work; guidance

Вступ. Школа середньої освіти для творчого розвитку особистості спрямована на досягнення нової якості освіти на основі освоєння особистістю основних принципів та ідей сталого розвитку, формування стрижневих компетенцій, що дозволяють їй успішно інтегруватися в суспільство, бути мобільною та конкурентоспроможною, здатною до самоорганізації навчання продовж життя, самореалізації, визначення свідомого життєвого вибору і прийняття відповідальних рішень формування інноваційного потенціалу старшокласників за допомогою консультативної профорієнтаційної роботи [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні науковцями досліджені загальні основи побудови системи профорієнтації, зокрема у працях А. П. Боровського, М. М. Захарова, Л. А. Йовайши, Є. А. Клімова, І. М. Назимова, Є. М. Павлютенкова, К. К. Платонова, П. М. Потапенка, А. Д. Сазонова, В. Ф. Сахарова, В. Д. Симоненка, Д. А. Сметаніна, М. К. Степанкова, Б. А. Федоришина, С. Фукуями, С. М. Чистякової, М. М. Чистякова, Г. В. Щокіна, В. В. Ярошенка та ін.

У низці досліджень розглянуто підготовку до профорієнтаційної роботи в школі (В. В. Андарало, М. Т. Благінін, М. А. Весна, О. С. Бєлих, Г. П. Бондаренко, Л. І. Бондарчук, К. Ж. Жубаєв, С. Т. Золотухіна, Н. А. Ховрич, Н. Ш. Шадієв, Л. М. Шмигірілова та ін).

У працях А. І. Войтка, В. П. Зінченка, Г. І. Клімова, І. О. Седляра, М. С. Янцура обґрунтовано систему підготовки спеціалістів із професійної орієнтації (методистів, професійних консультантів, педагогів, психологів). Ученими розроблено навчальні програми і посібники з різних аспектів профорієнтаційної підготовки. Але на сьогодні не визначено єдиного змісту підготовки до профорієнтаційної роботи із старшокласниками в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, дидактично не обґрунтовано умови готовності педагогів до консультаційної роботи з учнями, чітко не визначена система профорієнтаційної підготовки вчителя до проведення такої роботи. Отже, виникає протиріччя: з одного боку, підвищується рівень вимог до професійного самовизначення учнів загальноосвітніх закладів, а з іншого – відсутня належна профорієнтаційна підготовка вчителя до розв'язання надзвичайно важливої як для школи, так і для суспільства в цілому проблеми. Як наслідок цього, не

забезпечуються належні підходи для підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення в ЗНЗ.

Метою нашого дослідження є з'ясування сучасних підходів для ефективної консультативної профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне людство останнім часом продемонструвало великий прогрес у сфері освіти і технологій. В той же час існує дисбаланс в соціально-економічних системах різних країн, який призводить до великої напруги і конфлікту, зокрема відсутності сталого розвитку життя особистості. Люди починають розуміти переваги сталого розвитку. А деякі нові вектори сформульовані в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2020 року, зокрема з профорієнтації, які вже об'єднують питання освіти та праці з питаннями обов'язкової організації з профорієнтаційної роботи в ЗНЗ [5].

Для проведення оптимальної реформи в освіті України маємо врахувати міжнародний та вітчизняний досвід з організації сучасних підходів до профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи.

Європейський Союз передбачає вирішення даного питання в створенні високозайнятої, соціальної та територіальної збалансованої економіки з консультативної профорієнтаційної роботи. З цією метою розроблена ініціатива NEW SKILLS for New Jobs, яка має три напрями [6]: сприяння більш якісному передбаченню затребуваних особистістю в майбутньому навичок (skills). Узгодженість між потребами ринку праці і системою формування навичок сталого розвитку особистості, подолання розриву між галуззю освіти і ринку праці.

Розглянемо практичні підходи даного питання, спираючись на міжнародний та вітчизняний досвід.

Профорієнтація у *Сполучених Штатах Америки*, яка називається "професійне керівництво", є необхідним компонентом загальної освіти і контролюється державою. У середніх школах працюють профорієнтатори (у середньому 1 на 400 учнів). Це спеціалісти в галузі психології, психодіагностики і профорієнтації.

У старшій школі, яка за віком відповідає учням 9–11 класів, проводиться спеціалізована профорієнтаційна консультативна освіта. Підлітки регулярно відвідують навчально-виробничі комбінати, де мають можливість обрати заняття за своїми нахилами. Якщо обрана спеціальність не сподобалася – не проблема, запропонують другу, а потім і третю. Головне, щоб нахили школяра та його уявлення про професію врешті-решт збіглися з вимогами обраного фаху. Це, за теорією Ф. Парсонса, і має гарантувати успіх. Більше того, в кожній школі щомісяця проходить день відкритих дверей для зустрічі з потенційними роботодавцями. Не дивно, що американські учні набагато серйозніше та реальніше сприймають свої кар'єрні перспективи, аніж їхні українські ровесники. Їх від початку налаштовують на те, щоб витримувати жорстку конкуренцію на ринку вакансій [4; 6].

Розвиток профорієнтації в *Японії* відбувався під впливом американської окупації. Державна служба забезпечення зайнятості в Японії дозволяє кожному реалізувати право на профорієнтацію, хоча власне шкільних психологів у Японії немає. В кінці 40-х років ХХ століття ректор університету Асія професор С. Фукуяма розробив унікальну наукову методику профорієнтації, яка вперше була випробувана в 1950 році, а, починаючи з 1972 року, отримала визнання по всій країні і застосовується в усіх японських школах. В основі цього методу лежить три принципи: самоаналіз, аналіз професій і професійні проби. Однак це перший, так би мовити, попередній етап. Головне ж у японській системі – реальні професійні проби, які забезпечують перевірку теоретичного вибору з допомогою власного трудового досвіду. Школярам надається можливість попрацювати. Кожного року учні 7–9-х класів за бажанням виконують різні види робіт з 16 фіксованих галузей праці. До них належать: рослинництво; тваринництво; риборозведення; виготовлення речей двох типів: а) наближених до галузі промислового виробництва і б) до галузі обслуговування та ремесел; робота з механізмами; канцелярська робота; різноманітні види бізнесу; забезпечення контактів з людьми; заготівля продуктів харчування; проектні та креслярські роботи; приготування їжі; догляд за людьми; публічні розважальні виступи; спортивні заняття; дослідницька робота [4]. Зрозуміло, що зазначені групи

досить реально відображають ринок праці в Японії, і в той же час охоплюють всі види діяльності людини.

Потім вчителі чи профорієнтатор, виходячи з накопиченого матеріалу, можуть запропонувати школяреві необхідні йому програми навчання або додатково попрацювати для того, щоб він зміг розширити свій досвід. Подібні рекомендації адресують як окремим учням, так і цілому класу. Японська система профорієнтації дозволяє учням до закінчення школи практично стовідсотково обрати професію відповідно до своїх інтересів, нахилів і здібностей. Так і визначаються права та здібності кожного взяти "участь у будівництві культури своєї країни", як люблять висловлюватися патріотично налаштовані японці. Така профорієнтація і професійна освіта, певно, і зробила Японію країною економічного дива.

Цікавий досвід профорієнтаційної роботи є також у Канаді, Данії, Фінляндії, Швеції, Великобританії, Франції та інших розвинутих країнах світу. Враховуючи його і слід розбудовувати систему профорієнтації молоді в нашій країні, яка забезпечить економічний розвиток держави [4; 6].

Ринок праці в зарубіжних державах обслуговується системою інститутів, починаючи з центрів професійної інформації (ЦПІ) і закінчуючи біржами праці. ЦПІ не лише дають інформацію про професії, відомості про можливості професійної освіти, підвищення і зміни кваліфікації, але і фінансують відповідні заходи. Діапазон послуг з професійної і трудової інформації, які здійснюють ЦПІ, значно розширюється завдяки тісному співробітництву зі школами, підприємствами, профспілками. Вкажемо основну спрямованість підходів до організаційної профорієнтаційної консультаційної роботи і етапи роботи ЦПІ зі споживачами, зокрема педагогами, молоддю та їх батьками.

I етап. Попередня співбесіда, в ході якої стає відомою вихідна позиція (стан) опонента, визначається вид послуг, які йому потрібні, і послідовність їх надання. Особливості вихідного стану: первинний вибір професії або зміна наявної (перорієнтація); труднощі в прийнятті рішень; невизначеність стосовно власних інтересів, нахилів, здібностей; бажання отримати додаткову інформацію з конкретного питання.

II етап. Етап орієнтування, в ході якого дається інформація за наступними напрямками: огляд можливостей навчання; можливі сфери професійної діяльності; детальна інформація про зміст професій і вимоги, які вона висуває до людини; заходи з навчання і підвищення кваліфікації; загальні питання вибору професій чи її зміни; фактори, які впливають на прийняття рішення.

III етап. Фаза індивідуального прийняття рішення. Цей етап включає: вибір і оцінку інформації, яка сприяє прийняттю рішення; виявлення і врахування індивідуальних особливостей людини; визначення професійної придатності в сфері обраної спеціальності; підбір і порівняння альтернативних варіантів вибору; прийняття кінцевого рішення.

IV етап. Етап реалізації прийнятого рішення. Він містить: перевірку наявних можливостей з урахуванням потреб суспільного виробництва; визначення конкретної форми навчання і навчального закладу; уточнення джерел фінансування; вирішення питання про визначення випробувального терміну; особисте уявлення людини на новому місці роботи (навчання).

При цьому служба профконсультації багатьох держав найвагомішого значення надає *індивідуальній та груповій консультації*, профорієнтації. Крім індивідуального підходу, більшого значення надається таким чинникам, як консультація по телефону, посередництво в отриманні навчального місця, залучення місць професійної підготовки на виробництві, допомога в отриманні професійної освіти, планування і підтримка заходів первинної професійної освіти. У зв'язку з цим надається велика увага підготовці професійних консультантів у рамках вищої освіти. Передусім, слід зазначити, що професійних консультантів у Німеччині почали готувати на курсах у 20-х роках ХХ століття, коли організаційно та законодавчо була визначена діяльність бірж праці, які потребували кваліфікованих працівників. З цього часу професійне консультування в Німеччині почало визнаватися як професія. Особливості історичного розвитку зумовили координацію профорієнтаційної роботи з молоддю та дорослими саме з боку бірж праці, а не закладів освіти, оскільки першочергове значення професійної консультації німецькі спеціалісти вбачали в її

функції як інструменту випереджальної, підтримувальної, цілеспрямованої політики зайнятості, що було врегульовано державними нормативними документами.

Встановити, який досвід зарубіжних країн з профорієнтації є кращим, дуже складно. Якщо аналізувати досвід пострадянських країн, то найкраще профорієнтаційна робота проводиться у Білорусі, яка спрямована лише на підростаюче покоління, причому якнаймолодше. Кожен громадянин має обрати собі одну професію на все життя, як це було в радянські часи. Нині все робиться для того, щоб підвищити виробничий потенціал і доходи держави. Цим, власне, й визначається профорієнтація Білорусі, в системі якої працюють численні психологи, психологічні служби, консультанти, служби центрів зайнятості, котрі дозволяють кожній дитині отримати дієву психологічну допомогу при виборі професії, консультацію, пройти безпосередню психодіагностику за допомогою спеціальних методик та комплексних опитувальників. З одного боку, це допомагає навчальному процесу, адже педагогу легше працювати з дитиною, знаючи її, з іншого – допомагає вчасно скерувати дитячий інтерес та нахил у потрібне русло. Широко популяризуються в Білорусі різноманітні гуртки, секції, додаткові заняття за інтересами. За цей час учні мають отримати інформацію про професії, сформувати власні професійні плани, визначити мотиви вибору професії та особистісні переваги та недоліки. Основний рубіж – у випускників: до цього часу педагоги зобов'язані скласти певні рекомендації для дитини щодо вибору професії з урахуванням її здібностей, інтересів та нахилів і потреб країни в кадрах [2].

Щодо профорієнтації в постсоціалістичних країн, то цікавий досвід є в Польщі, Чехії та інших. В цих країнах була налагоджена системна профорієнтаційна робота ще в соціалістичні часи, вона в основному збережена, але розвивається з урахуванням соціально-економічних перетворень в кожній з них [2; 4].

В європейському освітньому інтеграційному процесі, який відбувається в умовах розвитку інформаційного суспільства, глобалізації економіки, науково-технічної цивілізації, надається вагомим значення інформації, допомозі в орієнтуванні та консультуванні. Сьогодні професійна кар'єра в країнах Європейського Союзу розглядається всіма національними й інтернаціональними комісіями як процес навчання та розвитку протягом усього життя, що повинен супроводжуватись відповідною профконсультацією. Передумова для успішного вирішення цієї проблеми вбачається в незалежному функціонуванні консультаційних служб. Житель об'єднаної Європи має отримувати освітні та мобільні можливості для навчання, професійного розвитку протягом усього життя. В різних документах Комісії Ради Європи зазначається, що профорієнтація та профконсультація отримують ключову позицію при переході до суспільства знань та стають інструментом політики зайнятості [6].

Тому на європейському рівні активно проводяться зустрічі, обміни, порівняння з метою покращення якості надання профконсультаційних послуг. У Резолюції Європейської Ради міністрів освіти "Про консультування впродовж усього життя" зазначається, що суспільство знань та необхідність навчатися протягом усього життя вимагають зміни парадигми в консультаційній політиці. Служби професійної консультації повинні бути доступними для громадян, спонукати їх постійно розвивати впродовж життя свої вміння та компетенції відповідно до вимог на ринку праці [1; 6].

Але ми є тут і сьогодні. Останніми роками в Україні почали розробляти свої національні системи компетенцій та кваліфікацій (НСКК), в структурі яких важливе місце належить професійній орієнтації. На жаль, розвиток системи профорієнтації базується, як правило, на формах і методах, які було закладено ще за часів Радянського Союзу. За останні роки пророблена велика робота вчених і професіоналів у напрямку профорієнтації в Україні [1; 2]. І все ж ефективність профорієнтаційної роботи зі старшокласниками є досить низькою через те, що одні учні не отримують кваліфікованої консультаційної допомоги, а друга їх частина не прислуховується або не довіряє отриманим рекомендаціям.

Основна причина полягає в тому, що світ став динамічнішим і в умовах сталого розвитку молодь отримує широкий доступ до інформації для пристосування до реального світу, одночасно змінюючи свої цінності. З цієї причини такий фактор,

як отримання задоволення від роботи, переходить в іншу площину порівняно з заробітною платою та престижем.

Також великою проблемою є відсутність професійного стандарту з проф-орієнтаційного сервісу, кваліфікації консультантів, можливості їх підготовки. На думку дослідників, реальний стан системи профорієнтації має низький показник [1; 2; 4]. Люди взагалі не навчилися володіти інформацією, що є така послуга, не готові до її прийняття, не бажають нею ускладнювати собі життя. На ринку немає конкуренції і старих гравців, попит і пропозиції досить малі і ніким не вимірювались. В школах досить низька якість послуг консультацій з професійної орієнтації, але вони безкоштовні і загальні.

Дослідження показали, що при різкій зміні обставин, погіршенні фінансового стану учень стає заручником і робить свій вибір, виходячи з вузького кола розуміння сьогоденної ситуації. Не на достатньому рівні сформульована сфера відповідальності самого учня за особисту профорієнтацію і структуру його компетенцій на різних етапах його становлення. Це стосується і батьків, викладачів та адміністрації шкіл. Дослідження показало, що потрібно розмежувати поняття "професійна орієнтація", "консультативна професійна робота". А саме: "... згідно з загальним визначенням, під терміном "професійна орієнтація" розуміють послуги, спрямовані на допомогу особам різного віку і протягом всього життя при бажанні і можливості навчатися, навчання та зайнятості, яка включає заходи спрямовані на ознайомлення зі світом професій та специфікою різних видів професійної діяльності" [1; 2]. Дослідження показало, як правило, термін "консультативна професійна робота" застосовується в комбінації з іншим – "консультування з питань розвитку кар'єри", який визначає діяльність з розвитку здібності людей керувати своєю кар'єрою.

В даний час обидва терміни використовуються в контексті навчання впродовж життя, а зміст видів діяльності, для визначення яких вони слугують, змінюється відповідно до рівня розвитку економіки та ринку праці.

Діагностування показало, що на практиці підготовка учнів, молоді та дорослого населення не забезпечує впевненого управління своєю кар'єрою, особливо в кризових ситуаціях.

Яскравим прикладом розриву між завданнями та реальністю є компонент "Профорієнтація" у Державному стандарті повної та загальної середньої освіти України. Зокрема, в житті проблематично реалізувати вимоги стандарту до учня 9 класу (будувати індивідуальну освітню кар'єру) і до учня 11 класу (оцінювати власні можливості професійної освіти та працевлаштування, виявляти активну цікавість щодо обраної професії) шляхом практичної реалізації власної освітньої траєкторії [3].

Анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації КВНЗ "Вінницька академія неперервної освіти" свідчить, що є декілька причин такого стану на сьогодні: недостатність чіткого формулювання вимог до системи комплексної консультативної профорієнтаційної роботи в ЗНЗ; відсутність доступних критеріїв для перевірки і практичної реалізації своєї ролі особистості в профорієнтаційному процесі. Щоб інтегрувати такий підхід у систему профорієнтаційної консультаційної роботи, пропонуємо скористатися Європейською рамкою кваліфікацій, завдяки якій маємо одержати у майбутньому набір компетенцій з профорієнтації особистості впродовж життя.

Висновки. Вивчення сучасних вітчизняних та міжнародних підходів показує, що професійна орієнтація проводиться як спеціально підготовленими спеціалістами, так і вчителями або консультантами, для яких вона не є основною, це і вимагає у майбутньому розвиток відповідних компетенцій із співпраці з батьками, випускниками, представниками ділових кіл, недержавних організацій.

Література

1. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку : наук.-метод. посіб. / О. Є. Висоцька. – Дніпропетровськ, 2011. – 200 с.
2. Гончарова Н. О. Вибір професії школярами в системі профорієнтації як психологічна проблема / Н. О. Гончарова // Психологія : збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – Вип. 19. – С. 148–152.

3. Державний стандарт повної та загальної середньої освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31215/. – Назва з екрана.

4. Загребнюк Ю. Професійне самовизначення особистості як соціально-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Ю. Загребнюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2013. – Ч. 2. – С. 146–150. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2013_2_20. – Назва з екрана.

5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>. – Назва з екрана.

6. Понікаровська Н. А. Особливості профорієнтаційної діяльності у Сполучених Штатах Америки та Великій Британії / Н. А. Понікаровська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т. – Вип. 34 (87). – С. 293–298.